

ЗАГЛИБЛЕНИЙ В УКРАЇНСЬКУ КУЛЬТУРУ (ДО 80-РІЧЧЯ ОЛЕКСАНДРА МУШКУДІАНІ)

З Олександром Несторовичем Мушкудіані я познайомився понад двадцять років тому. Був на його вступній лекції зі світової літератури у щойно створеному Міжнародному інституті лінгвістики і права (тепер це Київський міжнародний університет). Лекцію Олександр Несторович читав гарною українською мовою й вільно ширяв по закономірностях розвитку світових літератур, не оминаючи й української.

І досі ми працюємо разом, і зустрічаємося раз по раз, і обмінюємося думками, однаково нам болить доля України і майбутнє Грузії.

Так, Олександр Несторович – грузин, а якщо точніше – сван. Свани – етнографічна група грузинів, яка живе у Сванетії – районі в північно-західній частині Грузії. Цей усунілий гористий край із Півночі й Сходу облямовує Головний Кавказький хребет, а з Півдня замикає Сванетський хребет. Історія цього мужнього й волелюбного народу викликає захоплення. Їх усього кількадесят тисяч, але вони свято бережуть свою мову, свої звичаї. Сванів ніколи ніхто не завойовував і вони ніколи нікого не завойовували. Сванетію, незважаючи на не дуже комфортабельні природні умови, називають грузинським раєм. І ще – країною тисячі башт: чи не кожний рід тут має свою міцну неприступну башту, у якій завжди можна врятуватися від непрошених гостей.

Олександр Несторович народився в цьому гірському краї, у столиці Сванетії містечку Местіа 22 квітня 1938 р., коли на південних схилах гір буяла зелень. Але життєвий шлях йому випав не такий весняний.

Мати померла, коли синові було одинадцять років, батько теж, коли хлопцеві ледь минуло сімнадцять, із ним залишилося ще троє менших братів. Сиріт хотіли віддати до дитячого будинку, але найстарший вирішив їх доглянути сам. І доглянув. Закінчивши на відмінно школу, пішов працювати на шахту, працював заповзято, бо невдовзі став прохідником шостого розряду.

У 21 рік юнака забрали до армії, не зглянувшись на те, що він був власне опікуном неповнолітніх братів. Служив два роки в Україні на Вінниччині – у Вапнярці. Це невелике містечко серед рівнини. І чимось подібне, і чимось зовсім відмінне від його рідного. Але людина до всього звикає, і Олександр Мушкудіані не тільки звик до українських краєвидів, а й збагнув їхню своєрідну красу й душевну красу українських людей. Тож коли 1962 р. йому, вже студентові Тбіліського педагогічного інституту ім. О. С. Пушкіна, запропонували в порядку обміну їхати в Україну навчатися в Київському державному педагогічному інституті тоді ще імені О. М. Горького, тепер М. Драгоманова, він ні хвилини не вагався. Він вирушував в Україну і з цікавістю, і з повагою до неї, до її культури. Про Тараса Шевченка і його “Кавказ”, кілька разів уже перекладений грузинською мовою, він точно знав.

У Києві Олександр Мушкудіані став опановувати українську мову, хоч цьому аж ніяк не сприяла мовна ситуація в столиці УРСР. “Україна, історія й культура українського народу поступово входили в мою свідомість. Поступово, але дедалі частіше я доходив висновків, що доля моєї Грузії дуже схожа на долю України, яка так само поступово ставала моєю”, – згадує Олександр Несторович. Він слухав лекції відомих українських учених – П. Волинського, Ю. Кобилицького, П. Хропка, уважно читав рекомендовану й не рекомендовану українську літературу, долаючи мовний бар’єр.

Йому навіть пощастило співпрацювати з відомими поетами. Одного разу декан викликав другокурсника Мушкудіані до себе. Чого б це, що він скоїв чи, може, сказав щось не те? “Коли я увійшов до кабінету декана, – згадує Олександр Несторович, – побачив, що в кріслі сидить Андрій Малишко. Відлягло від серця. Андрій Малишко саме тоді вирішив перекладати вірші великого грузинського поета Важі Пшавели. То він попросив мене зробити йому підрядники”. Звісна річ, юнак погодився. І потім не раз читав Малишкові в нього вдома грузинською мовою твори класика. “І не було такого випадку, щоб мене там не пригостили обідом”, – згадує колишній студент.

Пізніше, уже працюючи у видавництві “Українська радянська енциклопедія”, Олександр Мушкудіані допомагав так само Миколі Бажанові вивірити й уточнити його блискучий переклад “Витязя в тигровій шкурі” Шота Руставелі, що його поет готував до нового видання. Та й чимало українських версій творів грузинських письменників побачили світ з участю Олександра Мушкудіані.

Після закінчення Київського педагогічного інституту Олександр Мушкудіані дістав направлення на роботу в редакцію Грузинського радіо й телебачення по Абхазії (Сванетія межує з Абхазією). Тут набув і журналістського, і життєвого досвіду. Але невдовзі повертається в Україну – серцем приріс до неї – і вступає до аспірантури в alma mater зі спеціальності “Сучасна українська література”. В аспірантурі не марнує часу: з головою поринає в історію нової української літератури, не минаючи “ані титли, ніже тії коми”: усе його цікавить, і все вбирає, усе фіксує його феноменальна пам’ять.

Захистив кандидатську дисертацію “Грузинсько-українські літературні зв’язки 20 – 30-х років ХХ ст.” Працює науковим редактором в Українській радянській енциклопедії, а згодом переходить на роботу в Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. Тут за 23 роки він пройшов шлях від молодшого наукового співробітника до завідувача відділу, захистив докторську дисертацію “Роль перекладу в грузинсько-українських літературних взаєминах”. З 1996 року й досі – професор у Міжнародному інституті лінгвістики і права, тепер – Київському міжнародному університеті: завідує кафедрою української та світової культур і літератур, викладає літератури народів Сходу, історію української журналістики, зарубіжну журналістику. І вчить українських студентів шанобливого ставлення до рідної мови й культури.

Олександр Мушкудіані любить раз по раз цитувати студентам свого улюбленого письменника Константіне Гамсахурдіа: “Чим була б грецька мова без Гомера? Італійська – до Данте була ж такою проблематичною, як і українська до Шевченка. Німецькою мовою навіть сама німецька аристократія цуралася розмовляти, доки Гете й Шиллер не відродили її на повну силу. Сам Фрідріх Великий, основоположник німецької нації, розмовляв і писав французькою та латинською, бо в його часи були переконані, що німецька мова не здатна відтворювати високі матерії”. Тепер ці мови шановані й великі: хто себе шанує, того й люди шанують.

У науковому і творчому доробку Олександра Мушкудіані низка монографій, багато статей і чимало перекладів як з української мови на грузинську, так і з грузинської на українську. Зупинюся лише на найважливіших, тих, що стосуються українсько-грузинських зв’язків.

Переді мною монографія “З історії українсько-грузинських літературно-культурних взаємин ХІХ – початку ХХ ст.” (Київ: Наук. думка, 1986). У ній стисло висвітлено історію і стан української та грузинської літератур під російським окупаційним пресом: у Грузії, як і в Україні, царизм проводив русифікаторську політику, а з 1882 р. в школах Грузії було повністю заборонено грузинську мову. Зрозуміло, що літературно-культурні контакти між поневоленими народами

сприяли їхній національно-визвольній боротьбі. У монографії скрупульозно зібрано відомості про поширення творів українських письменників у Грузії і грузинських в Україні: тут названо чи не всі українські й грузинські періодичні й неперіодичні видання того часу й імена понад півтисячі діячів культури обох народів, причетних до українсько-грузинських культурних взаємин.

Друга така ж ґрунтовна монографія – “Грузинська світлиця Івана Франка” (Київський міжнародний університет, 2006). Указавши на революційну силу творів великого українця, Олександр Мушкудіані зіставляє його творчість із доробком такого ж велетня грузинської літератури Іллі Чавчавадзе й доходить висновку про спорідненість їхніх душ (так і називається один із розділів дослідження). Іван Франко жваво цікавився культурним життям у Грузії (про це свідчать книжки його бібліотеки, праці й висловлювання), а в Грузії цікавилися творчістю великого українського письменника – спочатку його соціальною прозою, а потім поезією, зокрема й глибоко філософською й патріотичною поемою “Мойсей”.

Дуже цінна праця О. Мушкудіані “Симфонія грузинської Шевченкіани: Бібліографічний покажчик” (Київський міжнародний університет, 2009) нараховує близько тисячі позицій. Справді, коли розглядаєш, як навально зростав інтерес грузинів до особи й поезії Тараса Шевченка, то з’являється відчуття, ніби чуєш крещендо ходи історії: “Кавказ” грузинською мовою перекладено шість разів, “Заповіт” – шістнадцять. Є й інші твори, перекладені грузинською по кілька разів.

До 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка О. Мушкудіані переклав майже всі його ліричні твори та, звичайно ж, і поему “Кавказ”. Цей сьомий переклад виявився, очевидно, найдосконалішим, бо саме його було вміщено в ювілейному виданні “Кобзаря” грузинською мовою у Тбілісі 2014 р. Переклад Шевченка – це, безперечно, творчий подвиг Олександра Несторовича.

Український поет близький йому і своїм життям, і своєю безмежною любов’ю до рідної країни. Олександр Несторович так само пізнав неволю: 1992 р., коли він навідався додому, абхазькі повстанці понад місяць тримали його в полоні, морячи голодом і погрожуючи розстрілом. До всього, і прізвище в нього так само пов’язане із трудовою діяльністю: Мушкудіані грузинською означає те саме, що й наше Коваленко. Але найважливіше те, що в нього є великий перекладацький досвід і хист.

На грузинську мову Олександр Несторович досі переклав низку творів І. Франка, Лесі Українки, В. Стефаніка, О. Гринева. Набагато більший у нього перекладацький доробок українською мовою: “Пам’ятки давньогрузинської літератури (V–X ст.)”, “Сванські народні пісні”, “Грузинські народні казки”, новели, повісті, романи І. Чавчавадзе, К. Гамсахурдія, Н. Думбадзе, Н. Хундадзе, А. Гасвіані, Г. Дочанашвілі, Т. Бібілурі, Н. Лордкіпанідзе, Ш. Арагвіспірелі, Д. Чонкадзе, А. Ардазіані, А. Гасвіані та ін. До цього слід додати низку праць, присвячених літературам Сходу.

Отримано 6 березня 2018 р.

м. Київ